

Ladislav Klíma



LIST O ILLUSIONISMU

A IVANU KARAMAZOVU

PRAGA 1986

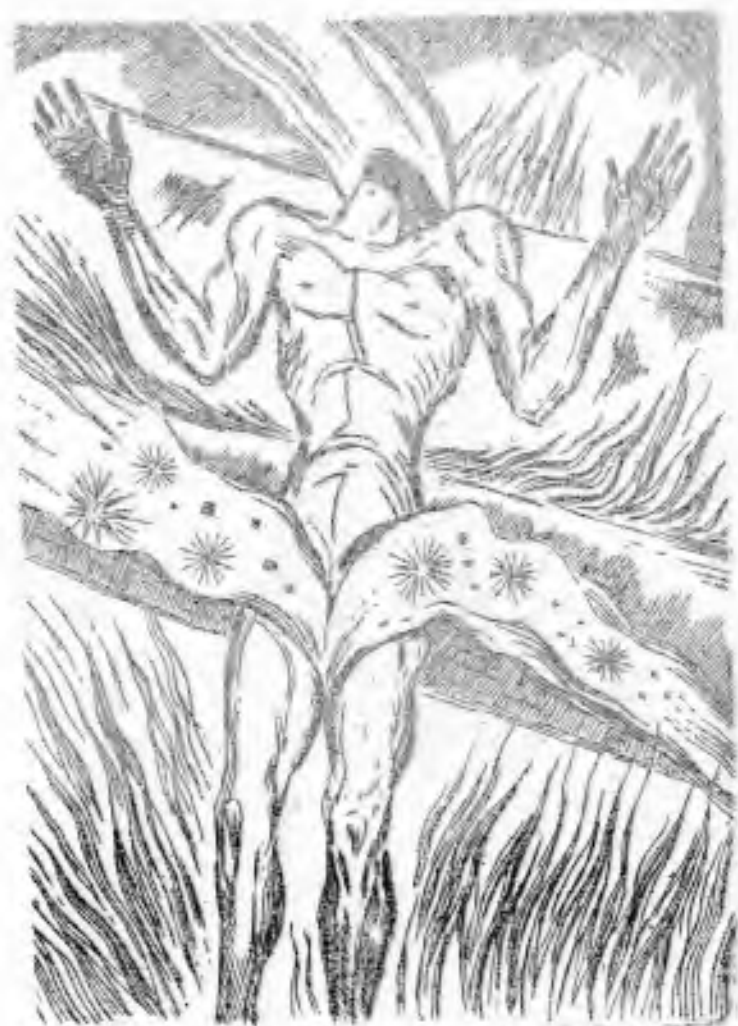


Ladislav Klíma

LIST O ILLUSIONISMU
A IVANU KARAMAZOVU



PRAHA MCMXL



1911/12

Drabý příteli!

Promiňte, že dopis o illusionismu a Ivanu Karamazovu posílám teprve teď. Příčinou je jediné můj duševní stav, stěžující až k znemožňování sta lidských činností . . . Jsem, zvláště tuto dobu, jak v posledním lístku píšu, příserně nekoncentrován. Při mé vnitřní situaci zasahuje každé rušení zvenčí příliš daleko a hluboko a vehementně, při mé situaci vnější ruší mne téměř vše, co je kol mne - i co ve mně; nepřijdu teď patřičně nikdy k sobě. A jsem nyní při každé myšlence neuvěřitelně netrpělivý; resultat: hlavní činnosti člověka stanese, že ustavičně se vztek-
lým opovržením odhazuje od sebe všechny věci, místo, aby je zpracovával, aby „s nimi skonco-

val“. Je to též činnost a ne opovržení hodná, -
hledíme-li na ni se stanoviska trochu metafysic-
kého; má inkoncentrovanost je neřest, protože
slabost, je ctnost, protože síla. Ostatně - přejde
to, jako vše. -

I.

Nemohu zde bohužel o illusionismu tak
pojednat, aby vše bylo Vám jasno. Předně proto,
že není vše jasno mně samému, - cela va sans
dire - chez tous les philosophes, třeba nemají
tolik courage a cti v duši, aby se k nejasnostem
svým přiznali; a přece jsou nejvyšší myšlenky
essentielle nejasny, vysoké namnoze aspoň pro
člověka; jen v nížinách ducha vládne relativní
jasnost, filosof, jenž všelikou nejasnost odmítá,
přihlašuje se tím k mělkosti a nízkosti. Za druhé
bylo by nutno předeslat velmi obšírné noetické
i jiné předpoklady; proto pší filosofové tlusté
knihy svých systémů, aby jednu každou jednot-
livost učinili porozumitelnou; v originellním
názoru na svět tvoří vše jeden organický celek,
jehož žádná část nesmí být vyříznuta, nemá-li

zhynout, uschnout; kdo chce jednotlivosti bez celku, musí se spokojit kuriozními úlohami a drobtý a četnými nejasnostmi. Můj illusionismus není totiž ještě mým nejvlastnějším světovým názorem, jest jen označením jistých jeho stran a hran, které za třetí nemohou být od celku bez jistého znásilnění odervány; jest myslitelné odtrhnout od krystallu jednu jeho stranu: Přes to učinil jsem to v naději, že některé aspoň myšlenky zájem Váš vzbudí.

Definice. Illuzi zovu zdání, že něco jest, co není; ne však liché, nicotné zdání, ale zdání neodstranitelné, *drub jsoucnosti, skutečnosti* - *mysterion* . . . Illusionismem (fikcionismem, apparentismem) jmenuju filosofii, jež praví: svět je podstatou svou tímto zdáním. Absolutním (neb i konsequentním) illusionismem nazývám doktrinu, že absolutně vše je zdáním: že podstatná illusivita světa jest úmyslně, plánovitě do všech jednotlivostí provedena, rozvedena: že klam, podvod je základní tendencí světa, „humbug“, vyvedení aprilem přírodním zákonem par excellence.

Illusionismus. Svět je samozřejmě vědomí (sc. Mé vědomí); *podstatou* vědomí jsou fundamentální jeho idey; něco jest illusivní - není to skutečné; fundamentální idey jsou neskutečné, protože pojem skutečnost jest neskutečný; jest jím proto, že pravda je lží, smysl beze smyslu, logika alogická, kontradikce základ všeho; je-liže tedy fundamentální - podstatu vědomí, t. j. světa tvořící idey jsou illusi, sequitur, že podstata světa (v. definice!) jest illusi, - q. e. d. / Z pouhé základní, samozřejmě „pravdy“: *není pravdy* - pravda je pojem sám sebe vyvracející, plyne už illusionismus; ona jest jím už cele; vše zdánlivě pevné, skutečné mění se ve slunečním dechu jejím okamžitě v páry, v oblačné fantomy... Avšak fundamentální idey: jsoucnost, substance, stálost, síla, vůle..., příčina, velikost, čas etc. jeví se fikcemi ne pouze v důsledcích rovnice pravda rovná se lež, ale i po většině zcela bezprostředně. Hlavně korrelatum pravdy: jsoucnost. Tato nejzákladnější idea je na prvé popatření čímsi tak nepodloženým, neodůvodněným, ze vzduchu absurdně vyloveným, že

člověk, přes nejvyšší vážnost věci, musí nad ní vybuchnout ve smích, / čímž, mimochodem / zabil starou dobytčí vážnost světa, stanul svobodnou, boží nohou *nad ním*, doletl zenithu ducha. Avšak: svět neexistuje rovná se svět jest iluze: neboť tvrzení „svět neexistuje“ předpokládá, jakožto tvrzení, už zase nezmarného, bláznivého šotka jsoucnost; nutný produkt ze sloučení pojmů jsoucnost a nejsoucnost je pojem illuse. Jediná myslitelná jsoucnost je zdání jsoucnosti: tak zní základní svůdná věta illusionismu. Je zřejmě kontradikcí, / a zde dospíváme ke kontradikcionismu, / metalogismu, / ludibronismu, / konsekvencím to, efflorescencím illusionismu. /

ABSOLUTNÍ ILLUSIONISMUS

Že illusivnost rozšiřuje se od základních ideí na mnohé další, je známo. Na př. ohromná illusivita smyslovosti; nebo „života“ / všeho snažení / štěstí, slávy, lásky etc. etc.; že *vše* jest illusí, řeklo sta básníků; kdo toto vše do opravdy

myslím, jsem snad já jediný. - Že by fundamen-
talní, metafysický illusionismus nemusil by mít
za následek naprostý illusionismus fysický -
neboli absolutní - zdá se na první pohled mož-
ným; nad nejspodnější vrstvou illusivní mohly
by snad ležet vrstvy relativně, zdánlivě aspoň
skutečné; distinkce „absolutní pravda“, „rela-
tivní pravda“! Já tvrdím, že není ani této zdánli-
vé skutečnosti a pravdy, že podstatná illusivita
má za nutný následek *naprosto* illusivitu *naprosto*
všude, i v nejmenších jednotlivostech, již proto,
že v pojmu „illuse“ spočívá pojem *úmyslného*
klamání, v pojmu illusionismus idea: svět není,
nechce, nemůže být naprosto nic jiného, než
velké ošálení k vůli ošálení, - zdánlivé mluvení
pravdy může být jen rafinovaným prostředkem,
aby podvedení tím lépe dopadlo, - jest jen stup-
ňovanou šálbou. V klamání, mámení, napalo-
vání spočívá podstata světa. Tvrdím pak, že
vůbec, vůbec, vůbec vše je v každém jen možném
smyslu nepravdou a šálbou! že nejen je klamem,
že země přitahuje kámen do výše hozený, že
hmota, na určitý stupeň ochlazená, přejde z ka-

palného ve skupenství pevné, že země obíhá kol
slunce..; tvrdím i, že není pravda, že odehrává
se evropská válka, že je v Praze Karlův most,
ve Vysočanech „hotel Krása“, - ale ne snad jen
v jakémisi transcendentálním smyslu, - ne! ve
smyslech nejvulgárnějších! Budete ode mne
žádat odůvodnění z těchto tvrzení, pro něž kaž-
dý prohlásí mne za blázna, která jen s vnitřní
repugnací jsem zde uvedl. Ale musíte promi-
nout, že - z domyslitelných důvodů, zůstanu
při tvrzeních, ač vejíti do podrobností bylo by
zajímavé pro Vás i pro mne, - jaká pole pro vol-
nou fantasii! Pouze tolik: tato moje theorie
povstala deduktivně, a lenutně, - je kategorickým
postulatem jednoty a kongruence a krásy a ceny
a myslitelnosti světa. Dnes je člověku samozřej-
mé nemožno od případu k případu šalebnost
všeho dokázat, - ale co znamená „dnes“? : smích
zítřku. Důvody leckterého exorbitantního illu-
sionistního tvrzení možno už dnes vědět; jiné
- na př. proč je lež, že země rotuje kol slunce, -
možno vytušit; že budeme jednou vědět důvody
všech takových tvrzení, možno dnes a priori

vědět. . Z hloubky vzato: z naprosté alogicity logičnosti a nejsoucnosti pravdy následuje už *dokonale vše*, netřeba ztrácet dalším dokazováním vteřiny času! lidstvo nevědělo dosud, co je *konsequentní skepse*, / já zovu ji směle absurdismem; *vždyť vše je ztraceno!* / ale teprve, ztratíme-li vše, můžeme vše získat / vesmír dobýt, Boha do okenů vrhnout... A ještě víc následuje z mého metalogismu neboli logiky bohů, / která mimo jiné neguje fakta, která praví: opak každého tvrzení je pravdou / zároveň ovšem i lží / stejně jako tvrzení samo, / která stojí nad lege identitatis a lege contradictionis. . Ale to jsou hudby budoucích statisíciletí. / / /

KONSEQUENCE ILLUSIONISMU

Řekne-li se: svět jest *illuse*, je první dojem člověka, že svět tím degradován. Že předně tím zničotněn, oloupen byv o *skutečnost*, za druhé pošpiněn, byv snížen na *klam*, na *podvodníka podvedeného*. Příčina dojmu toho, že oči, na žalářní polotemno zvyklé, oslepeny jsou náhlou září a zří ji jako tmu. Neskutečný pojem skutečnost

redukovatelný je na pojem *otrocké pouto*. Pojmy klam, podvod děkují za špatný zvuk svůj žalostnému animalnímu a k tomu morálnímu, česky způsobnému nazírání; volně metafysicky pojaty značí oba sublimní spiritualnost / záhadnost / *podstatnou*, věčnou tajemnost / čarovnost / krásu. Řekne-li se: svět jest *illuse*, / znamená to de facto: Svět je *Volnost* a je *Krása*; ale to jsou oba hlavní praedikaty / *Božskosti* . . .

Krása. Podstatou krásy je čarovnost, podstatou čarovnosti zázračnost, podstatou zázračnosti *illuse*, / jádrem jak zázračnosti tak *illuse* jest alogicitá. Pojem: zdání, že něco je, co není, / je nejen zázračností par excellence, nejen zdrojem vši zázračnosti, je se zázračností a kouzelností totožný. A svět sám jest jen tímto hrůzným zdáním!: bezedná propast nejzázračnější čarovnosti! veškerý propasti země a ducha jsou v hluboké hloubi Září... Svět jako *illuse*, jako *illuse illuse*: svět jako oblačné, duchové krajiny v azzuru, jako *fata morgana*, jako pouhá *hallucinace* *faty morgany*, *vidina* *vidiny*; svět jako přízrak, jako strašidlo, jako tanec stříbrných

elfů na jarní, dopolední louce, rej šedivých stínů
na půlnočních hřbitovech; stín ničím nevrhaný,
stín stínu, reflex reflexu bez svítivé hmoty, echo
echa bez původního hlasu, v zrcadle zjev tváře,
v něm se nezhlízející, duhová hudba z vakua
vycházející; živí umrlci, minulost jakožto přítomnost
strašící, přítomnost *jen* jako posupně se
šklebící, zamřížovaným oknem času, tohoto
šilence kat' exochén, hledící tvář budoucnosti...,
a dále a dále! svět jako fantasmagorie, jako
feerie, / jako věčná, nekonečná, nepojmenova-
telná Krása, / Záře, / / Bůh.

Volnost. Pojmy skutečnost, pravda, pravdi-
vost, pravost.. byly jen nouzovými pomůckami,
výpomocemi zvířecího (neboli lidského) du-
cha, učinit ubohosti své svět pochopitelným,
uchopitelným; zábradlím, které si udělal na
temeni hory, aby v závratí nezřítíl se do výše,
kterou zove hlubinou a propastí; černými brej-
lemi, aby nebyl oslepen světlem / aby neviděl;
hrázemi proti Všetoku, klamem, že zamrznul;
krátce pouty, jimiž chtěl podvázat křídla Psy-
chy, obávaje se letu jejího do *nekonečna* / *neurčita* /

neskutečna. S poznáním, že vše je naprostou illusí
a nepravdou a nepravostí a měnlivostí roztekl se
proud všeho v neomezeno / v nejvyšší Volnost.
Svět přestal být jen něčím, t. j. něčím určitým,
„faktickým“, „pravdivým“, / stal se *vším*, vším
myslitelným, / i sobě samému si odporujícím:
metalogickysiodporovat mohoucím, / i absurd-
ním: absurditu jakožto základní absurdum vy-
lučujícím; stal se něčím, co *od základů* stále se
mění. A následkem toho nutně / tím, čím jej
jeho Vůle v každém okamžiku máti jen chce,
nejposlušnějším, nejfluidnějším plasmatem je-
jí, sebesama, / absolutní hříčkou její Všemoci,
její souverainní, směřící se Všemoci. A zde došli
jsme k ludibrionismu, / k nejzazší vůbec možné
odpovědi na světovou otázku „co je svět?“. :
Svět je absolutní hříčkou své (rovná se Mé)
absolutní Vůle, / nebo prostě: Má hříčka je toto
vše. Svět je to, co v každý okamžik já z něho
máti chci. Nejstrašnější Volnost, / a zároveň eo
ipso nejhlubší otroctví a bezmoc, / a Všemoc
Vůle neboli Volnosti; klad kladů, dobro o sobě
/ neboli jsoucnost, druhé stvoření světa, / / a

Jedno a Vše a Sebeobjetí / Záře září, Má vlast-
ní Záře / „Bůh“ . . .

Egosolismus jest od celé této filosofie napros-
to neodmyslitelný, třeba jeví se sekundárně ne-
pravdou, illusí, odporem, hříčkou, jako vše,
jako illuse jeví se illusí, t. j. skutečností, ludi-
brionismus reludibrionismem, kontradikčnost
nekontradikčností.

To je můj zdánlivě negativní illusionismus,
můj nihilismus a egosolismus, kontradikcio-
nismus, absurdismus ve svých správných kon-
sequencích. / /

II.

Po novém přečtení Bratří Karamazových
nemohl jsem změnit svůj úsudek o Ivanovi,
který jsem Vám kdysi mezi chůzí sdělil. Žádný
životný umělecký výtvar. Dvojnásob překva-
pující a konfundující u Dostojevského, bohat-
šího snad na výtvary takové, než kterýkoli autor.
Člověk nevidí ho před sebou, nepoznává ho,
nezdává jako známého, má při něm podobný
trapný pocit, jako při styku s osobou, která má

tak neurčitou, jiným podobnou tvář, že dlouho
 trvá, než naučíme se ji od ostatních rozeznávat,
 než ji známe. Bolestná dělanost, rozdělanost;
 nejen z lidského, i s uměleckého hlediska je Ivan
 jediná otevřená rána, - co vytrpěl as při něm
 Dostojevský, než román svůj napsal! Nejen
 neurčitě: i hrubě chybně je figura jeho nakres-
 lena: odporuje si v základe; hlavně je rozpor
 mezi jeho tvrdostí a energií vůle, jeho mocnou
 a světlou intellektualitou (obé nepřirozeně ne-
 jinošské!), - a mezi fenomenální, odpornou mo-
 ralní slabošskostí, jevíci se hlavně v blbých
 skrupulích, není-li vinen smrtí otcovou... Ale
 snad je příčinou tohoto i dřívějších mých soudů
 jen mé jednostranné systematické nazírání: ne-
 mám širokého pohledu na psychologii lidí
 i zvířátek jako Dostojevský - já vidím jen Clo-
 věka, vidím jen Boha... Ale to nechci ještě za-
 mlčet: ani slovo nikde o Ivanově *fysiognomii*,
 ačkoli exterieuru většiny osob - př. Míti, Gru-
 šenky, Kateřiny - věnovány jsou celé stránky.
 Nápadno - a snad velmi pěkné světlo na pocti-
 vost Dostojevského vrhající: *opovrhl snad úplně*

popisem toho, koho sám dobře neviděl. / Ivan je vlastně jen pouzdro pro různé, velmi zajímavé idee, / jen ústa; cena této postavy spočívá hlavně jen v myšlenkách a problémech, jí pronášených; ony byl zde původně, k nim zkonstruoval Dostojevský ex post neumělecky rozumově osobu jejího mluvčího. A hlavní z těchto ideí: Snad: hrůzostrašná, varovná historie, kam vede u člověka 1.) původně křesťansky založeného, ale 2.) černě, hříšně pudového a zároveň 3.) intelektuálně vysoko stojícího / odchýlení od p. Ježíše Krista... „Snad“ / napsal jsem; neboť ani tato a j. idey nevykrystalisovaly se u Dostojevského dosti světle; i nad čistě myšlenkovou bytostí Ivanovou válí se chumáče mlh, nikde náhlý vpád slunce, nikde rána lví tlapy, všude typický chvat Dostojevského vedle jeho zbytečné, typické šířky; zdroj obého: nutnost psát pro peníze. / / /

Situace má se nezměnila. / Celý obnos, Ch. a S. mně zasláný, nesložil jsem na zaplacení svého dluhu, nemaje pro své jiné potřeby právě

jiných prostředků, a tak nebylo vše vyrovnáno. Upomínán jsem dosud znovu nebyl a doufám, že v nejbližších dnech nebudu. P. B. slíbil opět svou pomoc a slibuje více, ale sám pořád nemá, co by chtěl, za to dluh velmi značný. Jinak vycházím s ním co nejlépe.

Těším se velice na shledání s Vámi a prosím, abyste mne o návratu mém do Prahy brzo zpravil. V nejupřímnější úctě a přátelství

zdraví Vás vždy Váš

Ladislav Klíma.

Vysočany 20. IX. 16.

List Ladislava Klímy o illusionismu a Ivanu Karamazovu byl psán jednomu z jeho přátel. Otištěn jest poprvé. Ilustroval Jan Koučpek. V dubnu 1940 vytiskl v ručním lisu a vydal Jaroslav Duchan 125 číslovaných výtisků.

Tento výtisk má číslo 95

Thematein o illusionismu řadí se k „Filosofickým listům Ladislava Klímy“ psaným jinému příteli a vydaným v roce 1939 J. Pohořelým v edici Přátelství.

Proti všem